

VOGELS IN HET NOORDELIJKE VECHTPLASSEN-GEBIED

R.G.Moolenbeek

Het Vechtlandschap is een landschap waarin vele natuurwetenschappelijke en cultuurhistorische elementen van betekenis worden aangetroffen. Aangaande de fauna zijn er de moerasgebieden met bijzondere broedvogelpopulaties, de weidevogelgebieden en de pleisterplaatsen voor watervogels. In visueel opzicht heeft het natuur- en cultuurgebeuren geresulteerd in een afwisselend en karakteristiek landschap: riviertjes, kanalen, weteringen, waarlangs men dorpjes en buitenplaatsen met opgaand geboomte aantreft. Dit alles temidden van het veengebied met weilanden, plassen en lage moerasbos-begroeiingen.

De betekenis van de natuurwetenschappelijke waarde van dit gebied is nationaal en internationaal groot. Het doelgericht instandhouden, waar mogelijk herstellen en ontwikkelen van deze waarde is dringend gewenst. Reeds op diverse plaatsen in de noordelijke Vechtstreek hebben stads- en dorpsuitbreidingen, wegeaanleg, hoogspanningskabels, ontgrondingen, intensivering van de landbouw en recreatie onherstelbare schade aan het landschap toegebracht. Water in al zijn verscheidenheid soeelt een zeer belangrijke rol in het natuurlijk gebeuren van het Vechtplassen-gebied. Bedreigingen in de vorm van watervervuiling, peilverlaging en waterrecreatie hebben een negatieve invloed op de aanwezige fauna.

In het noorden wordt het gebied begrensd door het IJmeer en het Gooimeer, in het westen door het Amsterdam-Rijnkanaal, in het zuiden door de Alamberts-kade en de Kromme Rade en in het oosten door de 's-Gravelandse landgoederen en de grens van Bussum en Naarden.

Dit huidige cultuurlandschap heeft een vrij recente ontstaansgeschiedenis, in het kort samengevat als volgt:

De ondergrond bestaat uit zwak golvende pleistocene dekzanden, gevormd tijdens de laatste IJstijd, zo'n 11.000 jaar geleden. Op deze dekzanden vond veengroei plaats, hetgeen mede bevorderd werd door een stijging van zowel het zeeniveau als van de grondwaterstand. Zo ontstonden moerasgebieden en zoetwatermeren. Zo'n 4200 jaar geleden ontstaat dan een aftakking van de Rijn welke zich door het veengebied kronkelt en het riviertje de VECHT is een feit. Er ontstaan rivierklei- en zeekleiafzettingen, elk met een vaak karakteristieke flora en fauna, die hier en daar nog zijn aan te treffen. Langs de Vecht ontwikkelt zich een gemengd loofbos bestaande uit elzen, wilgen en essen en op de hogere delen eiken. Verder veel riet en zeggevelden. De Vecht is dan nog een getijderivier, maar omstreeks het jaar 900 begint het menselijk ingrijpen gestalte te krijgen. Eerst worden dijken aangelegd maar later volgen sluizen, molens en nog later de gemalen. Het gebied wordt primair ontgonnen voor de verbouw van rogge en haver en voor de afwatering worden dan sloten gegraven waarbij veen gewonnen wordt. Later worden ook de landbouwgronden door vervening aangetast en ontstaat het karakteristieke patroon van legakkers en petgaten.

Door verder gaande vervening en het wegslaan van de legakkers door wind en golven ontstonden in de 18e en de 19e eeuw de Loosdrechtse, de Kortenhoefse en de Ankeveense plassen. Door de invloed van de zee waren reeds eerder het Naardermeer en de Horstermeer ontstaan.

Over de vogelbevolking van deze meren, plassen en aangrenzende bos- en weidegebieden wil ik U deze ochtend iets laten zien en vertellen. Voornamelijk zal het gaan om vogels van moerasgebieden en graslanden, gebieden die een snelle successie kennen en afhankelijk zijn van het verstandig ingrijpen en beheren door de mens. De plassen-gebieden zouden anders verlanden en tot bos worden en evenzo zouden de weilanden tot bosgebieden worden.

Ik wil beginnen met het meest noordelijk gelegen plassen-gebied het Naardermeer. Het gebied kent een sterke kwel uit het Gooi en de plassen zijn begroeid met waterlelies, rietlanden en elzenbroekbos.

Hier begint in Nederland in 1906 de georganiseerde natuurbescherming.

Iedereen kent wel het verhaal van de vuilstort na eerdere droogleggingspogingen, waarvan de luchtfoto's de dijken nog waarneembaar zijn. De grootste bekendheid heeft het gebied echter vanwege de aanwezigheid van enige zeldzame broedvogels. Internationale betekenis heeft het voor de kolonies Purperreigers, Lepelaars en Aalscholvers. Om te beginnen zal ik iets vertellen over de Purperreiger. Gegevens over het voorkomen vóór 1900 zijn er nauwelijks. Rond de eeuwwisseling maakte Frederik van Eeden melding van broedende Purperreigers en omstreeks 1909 zouden er zo'n 60 paren broeden. In het begin van de jaren veertig zouden er zo'n 200 paren zijn maar na 1973 volgt een afname van de aantallen. In 1974 zakt het zelfs naar 60 paren. De laatste jaren varieert het aantal tussen de 30 en 80 paren, hetgeen laag is als we bedenken dat de grote kolonie uit de Bethunepolder bij Maarssen verdwenen is. Oorzaken voor deze achteruitgang worden gezocht in de overwintyeringsgebieden in Afrika, evenals bij de jacht in Frankrijk en Spanje. Maar ook de hoogspanningsleidingen rond het Naardermeer eisen hun tol. In drie jaar tijds werden tijdens tellingen 37 voornamelijk volwassen reigers onder de leidingen gevonden. Incidenteel wordt gebroed in Loosdrecht en Kortenhoef. Ook de Blauwe Reiger broedt in een tweetal kolonies (tesamen met meer dan 100 paren) in het gebied. Niet minder belangrijk is het broeden van de Lepelaar. Deze soort broedde zeker al in het midden van de vorige eeuw in redelijke aantallen in dit gebied. In deze eeuw schommelt het aantal net boven de 100 paren, hetgeen ook nu nog het geval is. Mede doordat er recentelijk enige nieuwe vestigingen in Nederland hebben plaatsgevonden lijkt deze soort er iets beter voor te staan dan de Purperreigers. Eveneens karakteristiek voor het Naardermeer is de aanwezigheid van de kolonie Aalscholvers. Door bestrijding elders in ons werkgebied heeft de soort zich alleen in het Naardermeer kunnen handhaven maar dan ook wel met de op één na grootste kolonie van West Europa. Na de bescherming in 1965 heeft de soort zich kunnen uitbreiden. In 1970 ca. 1000 paren, in 1984 ca. 4300 paren. Thans rond de 4000 paren. Voedsel zoeken gebeurt voornamelijk op het IJsselmeer, de randmeren en in mindere mate in het Vechtplassengebied. Andere belangrijke broedvogels zijn of waren de Bruine Kiekendief, Krooneend, Baardmannetje, Roek en recentelijk de Havik. En niet te vergeten de Roerdomp. Deze heeft vooral 'swinters veel te lijden van het schaatsenrijden op de plassen. De weinige reserves waarover zij in dit seizoen beschikken moet gebruikt worden om steeds maar weer te vluchten voor schaatser. In de winter 1985/1986 vonden hierdoor alleen in dit gebied zeker 10 exemplaren de dood. Een andere interessante soort is de Wielewaal. Diverse paren hiervan broeden in de elzenbroekbossen en ook elders in het Vechtplassengebied komt ze in voor de soort redelijke aantallen voor. Het Woudaapje, eertijds een bekende broedvogel voor mensen als Thijssse, moet vermoedelijk van de lijst van broedvogels afgevoerd worden. Ook de Grote Karekiet heeft het moeilijk. In 1919 'wemelde' het nog van de broedparen maar in 1982 was het aantal gezakt tot 2 paren. Eenzelfde verhaal geldt voor de Zwarte Stern. In 1944 broedden hiervan nog 160 paren, daarna een geleidelijke afname tot 6 paren in 1980 en thans zelfs geheel verdwenen. We zakken iets naar het zuiden af en op nauwelijks 1 kilometer afstand begint het Ankeveense plassengebied. Maar dit gebied, dat mij als Ankeveener buitengewoon wettig, wil ik tot het slot bewaren. Het volgende gebied dat zich dan aandient is de Spiegel- en Blijkpolder. Dit gebied was eens vergelijkbaar met het Ankeveense maar is door toedoen van de Ballast Maatschappij Nederland geworden tot een 30 à 40 meter diepe recreatieplas. Maar direct onder het dorp Nederhorst den Berg zijn nog enkele resten van de legakkers en dergelijke bewaard gebleven en tot voor een jaar geleden bevond zich hier een, althans voor deze tijd grote kolonie Zwarte Sterns. Recentelijk is deze door bouwactiviteiten nagenoeg verdwenen. Door zijn grote diepte vriest de plas in de wintermaanden slecht dicht en is zodoende een belangrijke rustplaats geworden voor watervogels zoals duikeenden, ganzen en Kleine Zwaan.

Helaas vindt er veel verstoring plaats door een zeer intensieve watervogel-jacht aldaar. Het is te hopen dat bij de op handen zijnde verkoop van de plas aan de Provincie de jacht geheel gestopt zal worden.

Ten zuiden van de Blijkpolder treffen we de Horstermeerpolder aan. Deze polder was vóór 1882 een natuurlijk meer met een buitengewoon rijke vogelbevolking.

Van de Purperreiger, Blauwe Reiger, Lepelaar en de Aalscholver broedden hier omstreeks 1850 honderden, zo niet duizenden paren. Dit tot groot genoegen van de bevoking aldaar, die eieren en jongen voor de consumptie verzamelden.

Na de drooglegging was het snel gedaan met deze vogels en een deel verhuisde naar het Naardermeer. Over de eerder genoemde aantallen kunnen we echter nog slechts dromen. Thans is de polder grotendeels weiland. Het gebied rond de NERA (zendstation o.i.d.) bestaat uit ruigten met een rijke zangvogelbevolking. Mogelijk broedt hier af en toe nog een Watersnip. Deze soort is als broedvogel nagenoeg verdwenen uit het Vechtplassengebied. Alleen in de herfst en in het voorjaar wordt het als doortrekgebied gebruikt. Jammer dat deze vogel, die niet groter is dan een Spreeuw, ook op de lijst van de jagers staat. De snippenbedden in Ankeveen en Kortenhoef zijn bekend en berucht en ik herinner me nog goed dat na een jachtpartij de dode snippen in het riet werden achtergelaten. Maar ja, een moeilijk schot was het wel.....

Aansluitend aan de Horstermeer vinden we het Kortenhoefse plassengebied. Met name Kortenhoef westzijde is in het verleden door menig natuurliefhebber bezocht. Het was toegankelijk met huurbootjes en zeer vogelrijk. Vele soorten rietvogels als Snor, Grote Karekiet, Kleine Karekiet, Purperreiger, Zwarte Stern en Fuut kwamen en/of komen in aanzienlijke aantallen voor.

Ook het elzenbroekbos herbergt een rijke avifauna met onder andere Goudvink, Tjiftjaf, Fitis, Tuinfluiter, Zwartkop, Wielewaal, Koekoek en Nachtegaal. Deze laatste soort broedde hier nog enige jaren geleden maar kan nu ook als uitgestorven worden beschouwd. In hoeverre de enorm toegenomen recreatie, de vervuiling door de overloop van de bezinkbassins in de Korremof of de aanliggende, door zware metalen verontreinigde vuilnisbelt hieraan debet zijn is moeilijk te zeggen. Ook het Woudaapje en de Zwarte Stern zijn hier zo goed als verdwenen.

Zuidwestelijk komen we aan bij de Wijde Blik. Hiervoor geldt ongeveer hetzelfde als voor de Spiegelpolder. Door zandwinning is hier een diep recreatiegat ontstaan met alleen aan de kanten nog wat petgaten en elzenbroekbos. Oostelijk van dit gebied komen we bij de Suikerpot en het Hol. Beide gebieden hebben vooral bekendheid vanwege de rijke flora, maar natuurlijk zijn ook zij rijk aan kleine zangvogels en de rietvogels die ik reeds eerder noemde.

Al deze plassengebieden worden begrensd door dorpjes en weilanden. Ik noem in het noorden de Noordpolder beoosten Muiden, de Nieuwe Keverdijkse Polder, de Heintjesrak- en Broekerpolder, de Hilversumse Meent en de Horstermeerpolder. Ons werkgebied kent helaas geen weilanden met extreem hoge aantallen weidevogels. Kievit, Grutto, Scholekster en Tureluur komen overal in redelijke aantallen voor. De Kempshaan is als broedvogel vele jaren geleden verdwenen, evenals de Watersnip. Hoge dichtheden van Kievit en Grutto worden geteld in de Hilversumse Meent, de Noordpolder en gedeeltes van de Horstermeer.

Bij voorbeeld de Kievit met 25-50 paren per 100 ha in vele gebieden en de Grutto met 10-25 paren per 100 ha. In voor- en najaar zijn deze gebieden van belang als doortrekgebied voor steltlopers (Goudplevieren, Kieviten, soms meer dan 10.000 exemplaren). In de wintermaanden zijn de Noordpolder en de Aetsveldse polder belangrijke pleisterplaatsen voor de Kleine Zwaan. Tussen de 50 en 120 exemplaren verblijven hier. Ook voor ganzen zijn onze weilanden van belang. Hier vervult vooral de Heintjesrak- en Broekerpolder een sleutelpositie. Het gaat hier om een groep variërend van 500 tot 1500 Kol- en Rietganzen. Echter ook hier loert het gevaar van de jacht. Vooral de laatste jaren zijn er enige ganzenhutten verschenen en sinds kort loopt er op de ringdijk van Natuurmonumenten een groep lokganzen. We moeten het ergste vrezen voor de komende winter.

Ik heb U toegezegd nog het een en ander over het Ankeveense plassengebied te vertellen. Op deze plassen broedt de Fuut in redelijke aantallen. Deze soort schijnt niet zo veel last te hebben van de vele fuiken die alom in het gebied systematisch alle doorvaarten afsluiten. Vooral voor de Otter, geen vogel dan

wel, is dit mijns inziens de belangrijkste hindernis om zich in Ankeveen te kunnen handhaven c.q. te hervestigen. Andere broedvogels zijn Tafeleend, Wintertaling en Kuifeend en soms de Krooneend. Bij de geringste verstoring is de aanwezigheid van de kokmeeuwenkolonie te horen. Het gaat hier om ca. 1500 broedparen, waarvan helaas een groot deel van de eieren wordt geraapt door personeel van Natuurmonumenten.

Helaas moet ik constateren dat het beheer van het Ankeveense veel te wensen overlaat. Vooral de afgelopen tien jaar is er veel ten nadele van flora en fauna geschied. De jacht is slechts één aspekt. Het is droef te constateren dat midden in het gebied een jachthut is gesitueerd waar men door middel van mais en dergelijke de eenden lokt en vervolgens genadeloos grote aantallen neerknalt. Letterlijk en figuurlijk tonnen graan worden in het water gedumpt. Afgezien van dit zinloos doden van watervogels is hier een ondiepe put ontstaan die vol loodkorrels ligt. (Enige honderden korrels per vierkante meter). Het spreekt voor zich dat hier een botulismehaard van ongekennde aard is en dat na de jachtijd nog vele eenden door loodvergiftiging om het leven komen. Ook elders in het gebied vinden watervogels na het broedseizoen geen rust meer. De grote aantallen overwinterende eenden zult U tegenwoordig overdag tevergeefs in Ankeveen zoeken. De toegenomen pleziervisserij is hiervoor de hoofdschuldige. Uit binnen- en buitenland komt men naar Ankeveen om te vissen. Ook het voeren van Fazanten gebeurt nog steeds in de natuurgebieden van Natuurmonumenten. Werden enige jaren geleden jaarlijks honderden exemplaren uitgezet, het vermoeden bestaat dat het nu nog steeds, maar in kleinere aantallen, gedaan wordt. Ook de Knobbelswaan heeft het in ons werkgebied niet gemakkelijk. 's-Winters worden de overwinteraars op de weilanden systematisch weggeschoten en in het voorjaar worden zelfs ook de broedende vogels niet ontzien. Gelukkig is het beeld van een paar zwanen met jongen nog niet zeldzaam.

Eveneens bedreigd in Ankeveen is de Zwarte Stern. Nog dit jaar probeerde Natuurmonumenten een observatiehut te plaatsen bij een van de laatste kolonies die ons werkgebied kent. Als we daarbij bedenken dat er analoog met het Naardermeer nu ook rondvaarten over de plassen door Natuurmonumenten worden georganiseerd, dan vrees ik voor de toekomst het ergste. Vooral het Woudaapje zou hier wel eens de dupe van kunnen worden.

Een buitengewoon fotogenieke vogelsoort, de IJsvogel, komt in een enkel paar wel eens tot broeden maar wordt vaker in het winterseizoen langs het Bergse Pad of de Dammerkade gezien.

Tot slot nog iets over de kleinste en de meest zeldzame soort van de reigerfamilie, het Woudaapje. Vermoedelijk is Ankeveen, samen met het Botshol, (volgens mededeling D.Jonkers ook aldaar nu nagenoeg verdwenen) één van de belangrijkste broedplaatsen van deze sterk bedreigde soort. Het is jammer dat dit gebied, dat al op verantwoorde wijze aan alle kanten door fiets- en wandelpaden is ontsloten, thans op deze wijze ernstig wordt bedreigd.

Rest mij nog Paul Lodewijkx te bedanken voor het ter beschikking stellen van zijn geweldige dia's en ik spreek de hoop uit dat deze dia van Loosdrecht (een overzicht van de jachthavens) over 20 jaar niet zo gemaakt kan worden in Ankeveen.

Verslag excursie Ankeveen d.d. 26 september 1987

Dertien personen maakten deze laatste zaterdagochtend in september "de ronde van Ankeveen" in circa 3 uur tijd. Bij het vertrek hingen er nog mistbanken en daarom begonnen we volgens de wijzers van de klok met het Bergse pad. Dat, omdat we dan - als het eenmaal goed helder zou zijn tegen het eind van de excursie - meer kans zouden hebben om een Visarend te zien vanaf de Dammerkade.

Hoewel het niet bijzonder druk met vogels was, behoudens behoorlijke aantallen tiftjaffen en mezen, konden we toch 51 soorten noteren. Langs het Bergse pad vloog steeds een dodaars op, om tientallen meters verder weer neer te plonsen. De eerste keer bestonden er nogal wat twijfels rond de determinatie. Door de laagstaande zon, de nevel en de vrij grote afstand was zijn kleur niet te bepalen en leek hij eerder op een van de grotere fute-soorten. Het ontbreken van een duidelijke kop- en nektekening was met de aanwezige telescoop echter duidelijk te zien; een even later voorbij zwem-

mende meerkoet gaf door zijn grootte definitief de doorslag. Even later klonk tussen de herfstgeluiden van mezen en vinken de vrij zachte, "ronde" roep van een goudvink. In een boomtop lieten drie stuks zich tamelijk goed zien. Van de eendesoorten op dit deel van de route was de kraakeend verreweg het best vertegenwoordigd. Zo'n 55 exemplaren telden we zwemmend, vliegend en rustend (de eenden zwommen, vlogen en rustten uiteraard). Bij de zwemmen-de krakken was al wat baltsgedrag waar te nemen. Vooral één mannetje was ijverig aan het "knikzwemmen", hetgeen gepaard ging met de fraaie "krak-piep-krak" geluiden.

Vanaf het fietspad op de Goog kregen we een aardige concentratie kuifeenden, tafeleenden en futen in het vizier. Hierbij bevonden zich ook 3 smienten; de aanwezige woerd was nog in het overgangskleed en miste nog zijn zwavelige voorhoofd. Aangezien de schrijver van dit verslag persé nog een stukje wilde lopen over de Goog zoals die in vroeger jaren uitsluitend te begaan was, verlieten we bij de S-bocht het lelijke betonlint. Na veel gemodder kwamen we goed nat bij de Dammerkade. Gelukkig werd er niet gemopperd, ondanks het feit dat we nog geen ral te horen hadden gekregen en alleen de voorste "rietdweilers" de overvliegende purperreiger te zien kregen.

De Dammerkade maakte alles weer goed, toen het zonnetje de kleren snel droogde, en een bruine kiekendief en een voorbij jakkerende havik zorgden voor een steeds rondvliegende formatie van 18 watersnippen. De apotheose kwam, toen Jan (sorry Jan uit Hollandse Rading, alweer je naam vergeten) lakoniek vroeg of "die visarend aan de overkant in die donkere boom iets links van die hoogspanningsmast, etc., een buizerd kon zijn met veel wit". Grote paniek in de groep, veel wijzen; corrigeren en verbeteren (daar! nee, daar. oh, naar rechts dus. ja, naar links zei ik toch). Wat een uitkomst was het toch, dat één van de deelnemers zijn telescoop meesjouwde! Even later kon iedereen zelf constateren dat Jan het dondersgoed had gezien: een visarend. Eén visarend? Nee - grote beroering wederom - een melding van nog een visarend! En daar ging het vogelaarskoor weer (ja! nee. welles. nietes, een bruine kiek. nee joh, een buizerd. ja, die links, maar niet die rechts. etc.). Zo ging het nog geruime tijd, tot we allen konden beamen dat er 2 visarenden waren. Een op gegeven ogenblik vermeend derde exemplaar werd uiteindelijk met algemene stemmen verworpen. Nadat de twee visarenden samen nog een luchtshow op afstand opvoerden met allerlei schijn- en tussenlandingen, keerden we voldaan terug naar het dorp.